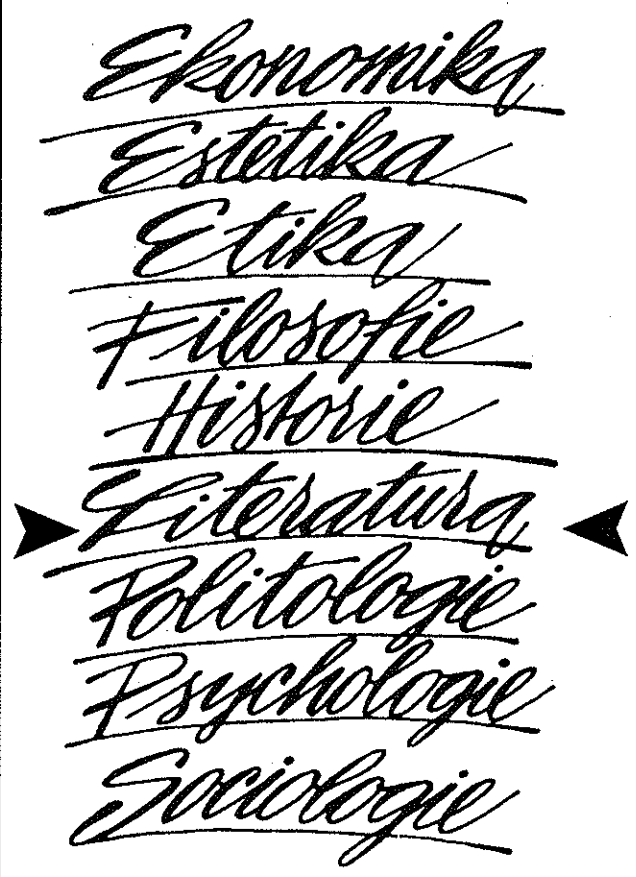

Název		Strana	Číslo
LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)		1	LS 46
Předmět	Osobnosti		
Český jazyk a literatura	V textu		
Ročník			
4.			
Časové období			
1945-1997			
Věcná hesla	Pokrývá disciplínu		
Literatura česká – dějiny 20. století			
Osnova			
Úvod Poválečné desetiletí (1945-1956) Doba rozmachu (1956-1969) Čas tzv. normalizace (1970-1989) Tvář přítomnosti (1990-1997) Závěr			

Číslo   Strana   Název

LS 46   2   LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

ÚVOD

Následující přehled vývoje české literární kritiky od konce druhé světové války do současnosti navazuje na nástin jejího vývoje v letech 1900-1945, vydaný v roce 1996. Proto už neobsahuje obecnou charakteristiku literární kritiky a zachycuje jen její poválečné dějiny, a to ve čtyřech stejně strukturovaných kapitolách. Každá z nich nejprve kritiku sledovaného období charakterizuje v obecné rovině a poté přibližuje její hlavní představitele. Bere přitom v potaz – podobně jako zmíněný nástin kritiky první poloviny dvacátého století – i vývoj literární teorie a historie.

POVÁLEČNÉ DESETILETÍ (1945-1956)

Stav naší literární kritiky po skončení druhé světové války negativně poznamenaly – vedle celkového kulturního rozvratu – ztráty mnohých osobností, které byly jejími pilíři v meziválečných letech a zčásti i za nacistické okupace. Už ve druhé polovině třicátých let zemřeli F.X. Šalda, Arne Novák a Otokar Fischer, za okupace F.V. Krejčí a Jindřich Vodák. Další kritikové – převážně marxisticky orientovaní – se stali obětmi nacistické zvěle (Bedřich Václavěk, Eduard Urx, Julius Fučík, Kurt Konrad).

Pro léta 1945-48 je charakteristická snaha navázat na kulturní poměry předmnichovské republiky. V tomto období zde existovaly různé proudy, směry a skupiny, jejichž představitelé byli sdruženi kolem několika deníků a časopisů. Často mezi sebou vedli polemiky a diskuse. Diskutovali například o charakteru a budoucí orientaci naší kultury, o funkci literatury a kritiky (o této problematice se hovořilo mj. na I. sjezdu českých spisovatelů v červnu 1946), o postavení spisovatele atp. Většina těchto debat a polemických střetů měla politické zabarvení.

Situace se radikálně změnila po únoru 1948, kdy se dostala k moci Komunistická strana Československa. Celou českou kulturu, a tudíž i literární kritiku postihlo zavedení tvrdé cenzury, zastavení řady časopisů (v letech 1948-49 přestaly vycházet mj. Kritický měsíčník, Kytice, Akord, Doba, Kolo, Listy či Kvart) a umlčení mnoha spisovatelů i kritiků, kteří se s novým režimem neztotožnili (někteří z nich – například Jan Zahradníček, Václav Renč, Bedřich Fučík nebo Josef Palivec – byli označeni za jeho nepřátele a octli se ve vězení). Jiní kritikové, novináři a literární vědci odešli do exilu (Ferdinand Peroutka, Pavel Tigrid, Jan Čep, Jiří Veltruský, Ladislav Matějka).

Komunistický režim dále zakázal stovky knih, jež byly vyřazovány z veřejných knihoven a zhusta likvidovány. Navíc bylo zničeno mnoho nových či různě rozpracovaných titulů. Odhaduje se, že v letech 1948-58 takto vzalo za své sedmadvacet milionů knih! Česká literatura se pod tímto tlakem rozdělila na tři části – oficiální, ilegální a exilovou.

Po roce 1948 u nás byla nastolena doktrína zjednodušeného socialistického realismu. Vyznačovala se schematickým viděním světa a uplatňováním marxistické ideologie, požadavky stranickosti, třidnosti, lidovosti. V jejím rámci byla zavržena značná část meziválečné literatury (vedle braku, tvorby katolických autorů, avantgardních

Název	Strana	Číslo
LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)	3	LS 46

tvůrců či surrealistů byla odmítnuta též díla Karla Čapka). Samozřejmě se to týkalo i literární kritiky; byl například zatracen Arne Novák (František Buriánek: *Proti buržoazní literární vědě Arne Nováka*, 1951) a zároveň se pěstoval kult Julia Fučíka, chápaného jako prototyp ideálního člověka nové doby.

Celá literatura byla podrobena diktátu komunistické strany. Její kulturní politiku koncipovali především Václav Kopecký, Ladislav Štoll a Zdeněk Nejedlý, který se snažil soudobé spisovatele orientovat na některé násilně aktualizované osobnosti 19. století (J.K. Tyla, Jana Nerudu, Aloise Jiráska). V komunistickém tisku – zejména v Tvorbě – zároveň probíhaly kampaňovité útoky proti tzv. „kulturní reakci“. Nástrojem stranického řízení literatury se stal i nový Svaz československých spisovatelů.

Po roce 1953 se v literatuře začaly objevovat první příznaky tzv. tání, na čemž měly svůj podíl i literární časopisy (týdeník *Literární noviny* a měsíčníky *Květen*, *Nový život* a *Host do domu*), které mj. počaly kritičtěji posuzovat dobovou literaturu. Největší rozruch v tomto směru vzbudil negativní soud Jana Trefulky o poezii Pavla Kohouta (*Host do domu* 11/1954). Vyvolal obsáhlou diskusi, jíž se zúčastnili například Jan Skácel, František Trávníček, Sergej Machonin, Jan Štern i sám Pavel Kohout. Podobně se diskutovalo také o dětské literatuře nebo o satíře.

Jak vidno, literární kritiku let 1945-56 představují jednak osobnosti publikující již v předchozích letech (část z nich se po roce 1948 odmlčela), jednak mladí kritikové vesměs úzce spjatí s novým komunistickým režimem. Jejich kritickou činnost charakterizuje aplikace stranických direktiv a schematických kritérií, ale i extrémní polarita pronášených soudů; jež zahrnovaly rozmanité chvalozpěvy i hrubé zatracující odsudky.

Nejvýraznější osobností v letech 1945-48 byl **Václav Černý** (1905-87). Hned v roce 1945 obnovil proslulý *Kritický* měsíčník, v němž vedle jeho statí, recenzí a glos vycházely i příspěvky řady jiných kritiků (například Bohumila Polana, Pavla Eisnera, Jaroslava Janů, Karla Poláka, Jiřího Pistoria, Karla Růžičky či Oty Jahody). Černý v něm psal o literatuře české i cizí, nadto se zabýval soudobými i obecnými kulturními a politickými problémy. Své práce z této doby vydal knižně ve svazcích *Boje a směry socialistické kultury* (1946) a *Osobnost, tvorba a boj* (1947). Zabýval se rovněž existencialismem (*První sešit o existencialismu*, 1948). Po zastavení *Kritického* měsíčníku a vynuceném odchodu z pražské filozofické fakulty pracoval v ČSAV, kde se soustředil na literární historii (*Staročeská milostná lyrika*, 1948; *Staročeský Mstičkář*, 1955; *Lid a literatura ve středověku, zvláště v románských zemích*, 1958).

Významnou kritickou osobností byl i **Jindřich Chaloupecký** (1910-90), teoretik Skupiny 42, výtvarný a literární kritik. V návaznosti na své starší práce (*Smysl moderního umění*, 1944) zasahoval – především na stránkách časopisu *Listy* – do dobových diskusí o charakteru a funkci umění v poválečném světě. Věnoval pozornost výlučným postavám české literatury, zvláště Jakubu Demlovi, Richardu Weinerovi nebo Jiřímu Kolářovi. Po roce 1948, kdy byl zatlačen do pozadí, se zaměřil hlavně na výtvarné umění.

Z kritiků publikujících před rokem 1945 byl dále činný **Antonín Matěj Píša** (1902-66). Své kritické soudy otiskoval v *Práci*, *Právu lidu* a časopisu *Kytice*. Po jeho za-

Číslo Strana Název

LS 46 4 LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

stavení na kritickou činnost rezignoval a věnoval se literárněhistorické práci v Ústavu pro českou literaturu ČSAV a poté pracoval jako hlavní lektor v nakladatelství Československý spisovatel.

Další starší kritikové publikovali v letech 1945-48 ve Svobodných novinách (šlo o přejmenované Lidové noviny). Dominoval v nich **Jaroslav Janů** (1908-69), orientovaný především na poezii, ale často se tu objevovaly i recenze a články **Bohumila Polana** (1887-1971), **Alberta Pražáka** (1880-1956) nebo **Františka Götze** (1894-1974). V uvedeném třiletí byli činní i katoličtí kritikové, například **Bedřich Fučík** (1900-84) či **Miloš Dvořák** (1901-71), publikující mj. v časopisu Akord.

Po únoru 1948 udávali tón i v literární kritice komunističtí ideologové. Ministr školství a prezident ČSAV **Zdeněk Nejedlý** (1878-1962) ve jménu lidovosti a pokrokovosti odmítal avantgardní umění a vyzýval k návaznosti na realismus 19. století, ale k soudobému socialistickému realismu měl zároveň určité výhrady (*O realismu pravém a nepravém*, Var 1948).

Schematičtější a zároveň tvrdší postoje zastával **Ladislav Štoll** (1902-81), vykonávající mnoho vysokých funkcí (mj. byl profesorem Vysoké školy politické a sociální a ministrem školství i kultury). Do kulturních polemik se zapojoval už před rokem 1948 (*Zápas o nové české myšlení*, 1947). Poté vystoupil s řadou referátů, přednášek a statí (*Umění a ideologický boj*, 1972), v nichž se vyslovoval i k literatuře. V smutně proslulé přednášce *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* (1950) vyzvedl proletářskou poezii S.K. Neumanna a Jiřího Wolкера, přičemž zavrhl tvorbu Františka Halase, ale i Josefa Hory, Jaroslava Seiferta a mnoha dalších tvůrců. Důsledky tohoto vystoupení byly velmi neblahé.

Ortodoxní marxistické názory prosazovali i **Josef Rybák** (1904-92), komunistický novinář, básník a kritik (*Doba a umění*, 1961), **Jiří Taufer** (1911-86), bojovný publicista, básník a překladatel, jakož i **Václav Pekárek** (1907-82), spolupracovník Zdeňka Nejedlého a editor jeho děl. Ze svých statí a recenzí Pekárek vydal dva knižní soubory nazvané *Literatura a skutečnost* (1962) a *Díla a osobnosti* (1977).

Podobně orientovaní byli i někteří mladší kritikové, publikující vesměs v *Tvorbě a Rudém právu*: **Jiří Hájek** (1919-1994), kritik soudobé prózy (*Literatura a život*, 1955) a dramatu, literární historik a novinář, **František Buriánek** (1917-95), dlouholetý pedagog pražské filozofické fakulty, agilní literární kritik i historik (*Bezruč – Toman – Gellner – Šrámek*, 1955), **Jan Petrmichl** (1921-64), kritik prózy i poezie (*Literatura mého srdce*, 1979) a autor knihy *Patnáct let české literatury 1945-1960* (1961), nebo básník a redaktor *Rudého práva* **Ivan Skála** (1922-97).

K těmto kritikům lze přiřadit i osobnosti, které se později s komunistickým režimem a jeho ideologií rozešly: kritiky a překladatele **Sergeje Machonina** (1918-95) a **Milana Jungmanna** (1922) či někdejšího redaktora *Tvorby* a *Práce* **Jana Šterna** (1924). Jiní kritikové byli k tomuto režimu kritičtí už od jeho nastolení, což platí zejména o **Janu Grossmanovi** (1925-93), který po únoru 1948 nesměl publikovat a později se věnoval divadelní režii. Soubor jeho kritických projevů vyšel pod názvem *Analýzy* až v roce 1991.

Jestliže řečené listy *Tvorba* a *Rudé právo* byly přímými nástroji komunistické kulturní politiky, poněkud volnější poměry panovaly – aspoň dočasně – v brněnské Rov-

Název	Strana	Číslo
LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)	5	LS 46

nosti, v níž působili básníci **Oldřich Mikulášek** (1910-85), **Ludvík Kundera** (1920) a **Jan Skácel** (1922-89). Zapojovali se i do literární kritiky, avšak hlavním kritikem Rovnosti byl tehdy profesor brněnské filozofické fakulty **Josef Hrabák** (1912-87), který se v tomto období vědecky zabýval převážně středověkým písemnictvím (*Studie ze starší české literatury*, 1956).

Větší otevřenost literární kritiky je ovšem nutno spojit především s uvedenými časopisy, tedy s *Hostem do domu*, který roku 1954 otiskl zmíněnou Trefulkovu kritiku poezie Pavla Kohouta, jakož i s *Novým životem* a *Literárními novinami*. Na stránkách těchto periodik mj. začala obhajoba moderního umění: vedle Nezvalovy stati o Apollinairovi, otištěné roku 1955 v *Literárních novinách*, je třeba uvést proslulé vystoupení Milana Kundery (*O sporech dědických*, *Nový život* 12/1956).

Pokud jde o literární vědu, i v ní se odrazily dobové společenské poměry. Především byl zavržen strukturalismus, a to i jeho někdejší hlavním představitelem **Janem Mukařovským** (1891-1975), který tehdy napsal sebekritickou stat *Ke kritice strukturalismu v naší literární vědě* (1951). Již předtím vydal rozšířené *Kapitoly z české poetiky* (1948). V letech 1948-53 byl rektorem Karlovy univerzity a poté stál v čele Ústavu pro českou literaturu ČSAV. Publikoval mj. studie o Vladislavu Vančurovi a Boženě Němcové, řídil též několik důležitých edic (například *Národní knihovnu*).

Jeho spolupracovník **Felix Vodička** (1909-74), profesor pražské pedagogické fakulty, se soustředil na literaturu 19. století (*Počátky krásné prózy novočeské*, 1948; *Cesty a cíle obrozenecké literatury*, 1958), ale byl činný i jako editor spisů K.H. Máchy, Jana Něrudy či F.X. Šaldy. Řadu edic připravil rovněž zmíněný **Josef Hrabák** (*Staročeské satiry*, 1947; *Staročeské drama*, 1950; *Lidové drama pobělohorské*, 1951). Významnými představiteli soudobé literární vědy byli dále pedagog olomoucké univerzity **Oldřich Králík** (1907-75), mj. autor monografie *Otokar Březina* (1947), a jmenovaný **František Buriánek**, zaměřený na tvorbu šrámkovské generace a literární historii první poloviny 20. století.

DOBA ROZMACHU (1956-1969)

Roku 1956 se v Sovětském svazu konal XX. sjezd komunistické strany, který odsoudil Stalinovy zločiny, byť je kvalifikoval jako přehmaty a projevy „kultu osobnosti“. Nastala doba tzv. tání, nazvaná podle stejnojmenného románu Ilji Erenburga. Její příznaky se projeví i v české literatuře a kritice.

V uvedeném roce se uskutečnil II. spisovatelství sjezd, na němž velmi kriticky vystoupili básníci Jaroslav Seifert a František Hrubín. Další otevřené kritické projevy se objevily v dobových časopisech. Jejich počet se významně zvýšil: kromě *Nového života*, *Literárních novin* či *Hosta do domu* vycházela periodika *Květen* (1955-59), *Kultura* (1957-62), *Plamen* (1959-69), *Tvář* (1964-65, 1968-69), *Orientace* (1966-70), *Sešity pro mladou literaturu* (1966-69). V roce 1956 vznikl ostravský časopis *Červený květ* (1956-69) a také *Zlatý máj*, věnovaný literatuře pro děti a mládež. Začala rovněž vycházet *Světová literatura*. Do roku 1956 spadá i zrod významného exilového časopisu *Svědectví*, jehož hlavním redaktorem byl Pavel Tigrid.

Číslo Strana Název

LS 46 6 LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

Politické uvolnění však netrvalo dlouho a opět přituhlo. Komunistická strana se nemínila vzdát své vedoucí role a přistoupila k represím, k nimž lze počítat třeba zastavení časopisu Květen nebo aféru vyvolanou kolem románu Josefa Škvoreckého *Zbabělci* (1958). Nicméně postupně vzrůstala všeobecná kritičnost a začaly k nám pronikat západní literární směry a žánry (existencialismus, francouzský „nový román“, absurdní drama), ale i literárněvědné proudy. Velký význam měl vzrůst překladové literatury, jež vycházela ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, později přejmenovaném na Odeon.

Na začátku šedesátých let se začalo diskutovat o socialistickém realismu a marxismu (zčásti pod vlivem filozofů Ernsta Fischera a Rogera Garaudyho). Značnou pozornost vzbudila mezinárodní kafkovská konference, uspořádaná v Liblicích roku 1963. Signifikantní byl i návrat k meziválečné avantgardě, oživení surrealismu a strukturalismu.

Literatura se stále více politizovala, spisovatelé i kritikové měli ve společnosti značnou váhu. Hodně se také četly kulturní časopisy (například *Literární noviny*, jejichž šéfredaktorem byl Milan Jungmann, vycházely ve stotisícovém nákladu). Zároveň ovšem vzbuzovaly negativní reakce režimu, k nimž patřilo i zastavení *Tváře* (1965). Celospolečenskou událostí se stal IV. sjezd Svazu československých spisovatelů (1967), jemuž dominovala kritická vystoupení Milana Kundery a Ludvíka Vaculíka.

Společenská aktivita spisovatelů vyvrcholila v letech 1968-69. Lze připomenout návraty dříve zakázaných autorů a knih, další vzrůst čtenosti a prestiže literárních periodik, Vaculíkův manifest *Dva tisíce slov* či ostrou polemiku Milana Kundery s Václavem Havlem o charakteru soudobé situace. Slibný proces demokratizace byl násilně ukončen okupací armádami Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Sice ještě několik měsíců dozníval, ale na jaře 1969, kdy se do čela KSČ postavil Gustáv Husák, došlo k radikální změně kursu a započal proces tzv. normalizace a konsolidace.

Literární kritiku let 1956-69 charakterizuje vyhraňování mnoha kritických osobností, rozšiřování a zpřesňování kritérií, gradace otevřenosti, jakož i zvyšování nároků na literaturu i společnost. Je pro ni příznačné též přehodnocování poválečné tvorby (Miroslav Petříček: *Glosy k současné české poezii*, 1957) a odmítání dřívějších dogmatických výkladů (například Jiří Brabec roku 1963 odsoudil Štollových *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*). Dobovým specifíkem bylo i vytváření různých skupin, jejichž členové se vesměs sdružovali kolem jednotlivých periodik.

Někteří významní kritikové stáli i po roce 1956 v pozadí. Platí to především o **Václavu Černém**, který v tomto období napsal mj. *Knížku o Babičce* (1963). Na konci šedesátých let vydal *Studie a eseje z moderní světové literatury* (1969) a *Studie ze starší světové literatury* (1969). Tehdy se také vrátil ke kritice: přispíval do Hosta do domu a v brněnském Bloku vydal knížku *Co je kritika, co není a k čemu je na světě* (1968).

Jádro literární kritiky let 1956-69 tvoří poměrně velké množství výrazných osobností, které lze rozdělit z hlediska jejich spolupráce s dobovými časopisy, byť většinou psaly současně do několika periodik.

V Literárních novinách se vedle recenzí jejich šéfredaktora **Milana Jungmanna**, který z nich sestavil svazek *Obléhání Tróje* (1969), objevovaly příspěvky **Sergeje**

Machonina, Miroslava Petříčka (1925-96), Antonína Jelínka (1930), Vladimíra Karfíka (1931), Aleše Hamana (1932) či Jiřího Opelíka (1930), autora souboru kritických statí *Nenáviděné řemeslo* (1969).

Opelík byl rovněž častým přispěvatelem *Hosta do domu*, v němž dále vycházely kritické soudy editora Holanových spisů **Vladimíra Justla** (1928) a pedagogů brněnské univerzity **Olega Suse** (1924-82), **Zdeňka Kožmína** (1925) a **Milana Suchomela** (1928). Sršatý kritik a estetik Sus v této době mj. vydal knížku *Metamorfózy smíchu a vzteku* (1963), Zdeněk Kožmín *Umění stylu* (1967) a *Styl Vančurovy prózy* (1968), zatímco Suchomel debutoval knižně až v roce 1992 knihou *Literatura z času krize*, v níž shrnul své recenze právě ze zmíněné doby.

Kruh spolupracovníků *Hosta do domu* se zčásti prolínal s okruhem kritiků publikujících v *Rovnosti*. Vedle **Josefa Hrabáka**, který soudobé literatuře věnoval i několik knih (*Šest studií o nové české literatuře*, 1961; *K morfologii současné prózy*, 1969), k němu patřili především pracovníci brněnské pobočky Ústavu pro českou literaturu ČSAV, založené v roce 1961: **Štěpán Vlašín** (1923), **Alena Hájková** (1926), **Pavel Pešta** (1933) či **Sylva Bartůšková** (1937). V *Rovnosti* často publikoval i vedoucí literárního oddělení Moravského muzea v Brně **Jiří Hájek** (1932, pseudonym Jiří Hek) a mnozí pedagogové brněnské filozofické fakulty.

Další důležitou kritickou tribunou byl ostravský měsíčník *Červený květ*, do nějž přispívali hlavně kritikové z Ostravy, Olomouce a Brna: **Oldřich Králík**, **Artur Závodský** (1912-82), **Drahomír Šajtar** (1922), **Jiří Svoboda** (1931), **Milan Blahynka** (1933) nebo rusista **Miroslav Zahrádka** (1931).

Z pražských periodik věnoval kritice značnou pozornost časopis *Květen*. Jeho nejsoustavnějším recenzentem byl **Josef Vohryzek** (1926), který v něm posuzoval zejména soudobou prózu. K jeho kmenovým kritikům náleželi též literární historik a editor **Jiří Brabec** (1929) a literární teoretik, básník a překladatel **Miroslav Červenka** (1932). Kritickou praxi tohoto měsíčníku přibližuje sborník z literárněvědné konference, konané roku 1993 v rámci 36. Bezručovy Opavy (*Časopis Květen a jeho doba*, 1994).

Jiným kritickým orgánem byla *Tvář*, jež měla generačně i názorově vyhraněný charakter a poskytovala značný prostor filozofii. Literárněkritické příspěvky v ní otiskovali hlavně **Jan Lopatka** (1940-93), **Bohumil Doležal** (1940), **Přemysl Blažiček** (1932), **Jiří Gruša** (1938) a **Antonín Brousek** (1941). Byli značně kritičtí k dobové literární produkci, ale i k tvorbě mnohých meziválečných autorů. Řada jejich textů je zahrnuta v obsáhlém výboru, který vydal Michael Špirit (*Tvář*, 1995). Podobně jako tito kritikové se s komunistickým režimem v mnohém rozcházel i surrealista, vedení **Vratislavem Effenbergerem** (1923-86). V roce 1969 začali vydávat revui *Analogon*, jež však byla po prvním čísle zastavena.

Mnozí další kritikové se ovšem s vládnoucím režimem ztotožňovali a psali v duchu ideologie marxismu-leninismu i stranických směrnic. Své kritické soudy publikovali v *Rudém právu*, *Tvorbě*, *Kulturní tvorbě* nebo v časopisech *Plamen* a *Impuls*. Patřili k nim literární historikové **František Buriánek**, **Vítězslav Rzounek** (1921), **Štěpán Vlašín**, **Hana Hrzalová** (1929) či **Milan Blahynka**, šéfredaktor *Plamene* **Jiří**

Číslo   Strana   Název

LS 46   8   LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

Hájek, redaktori Rudého práva **Jaroslav Opavský** (1920-85) a **Miloš Vacík** (1922) nebo bojovný kritik **Vladimír Dostál** (1930-75), jehož kritické projevy vyšly knižně ve svazcích *S realismem na křižovatce* (1975) a *V tomto znamení* (1976).

Pro literární vědu sledovaných let je příznačný postupný návrat k strukturalismu a meziválečné avantgardě. V šedesátých letech k nám začala pronikat anglosaská sémiotika, francouzská strukturální antropologie (Claude Lévi-Strauss) a fenomenologie (Roman Ingarden). Poučení o těchto proudech přinesla mj. kniha *Západní literární věda* (1966), kterou sestavil Jiří Levý.

Oživení a zájem o strukturalismus podnítil vydání starších prací Jana Mukařovského (*Studie z estetiky*, 1966) a Felixe Vodičky (*Struktura vývoje*, 1969), jakož i sborníku k Mukařovského pětasedmdesátinám *Struktura a smysl literárního díla* (1966), na nějž polemicky reagoval Ladislav Štoll (*O tvar a strukturu v slovesném umění*, 1966). Orgánem strukturalisticky zaměřené literární vědy se stal časopis *Orientece*.

Její představitelé se zabývali hlavně stylistikou a teorií verše. Na stylistickou problematiku se vedle **Zdeňka Kožmína** soustředil zvláště **Lubomír Doležel** (1922), autor knihy *O stylu moderní české prózy* (1963). Versologii učinili předmětem svého zájmu **Josef Hrabák** (*Studie o českém verši*, 1959; *Z problémů českého verše*, 1964; *O charakter českého verše*, 1970), autor knížky *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971) **Jiří Levý** (1926-67), který se věnoval rovněž teorii překladu (*Umění překladu*, 1963), a **Miroslav Červenka**, z jehož pera vzešly mj. studie *Český volný verš let devadesátých* (1963) a *Statistické obrazy verše* (1971).

K těmto vědcům lze dále přiřadit **Mojmíra Otrubu** (1923), který se věnoval zejména literatuře 19. století, **Jiřího Brabce** (*Poezie na předělu doby*, 1964) nebo **Milana Jankoviče** (1929), badatele zaměřeného na tvorbu Jaroslava Haška (*Umělecká pravdivost Haškova Švejka*, 1960). Generačně i metodologicky se k nim řadí také **Mojmír Grygar** (1928), jenž napsal knihu *Umění reportáže* (1961), a **Zdeněk Pešat** (1927) s **Květoslavem Chvatíkem** (1931), kteří vydali obsáhlou antologii nazvanou *Poetismus* (1967). Chvatík je nadto autorem knih *Bedřich Václavek a vývoj marxistické estetiky* (1962), *Smysl moderního umění* (1965) a *Strukturalismus a avantgarda* (1970). Ve sledovaném období nepřicházela zkrátka ani starší česká literatura, mj. zásluhou **Oldřicha Králíka** (*K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*, 1960; *Šest legend hledá autora*, 1966) či **Milana Kopeckého** (1925), znalce literatury 16. a 17. století.

Z děl základního významu je třeba jmenovat *Dějiny české literatury* (I-III, 1959-61) a *Slovník českých spisovatelů* (1964). Svou cenu má i Buriánkův přehled *Česká literatura 20. století* (1968) a kolektivní příručka *Jak číst poezii* (1969).

ČAS TZV. NORMALIZACE (1970-1989)

Pro dvacetiletí 1969-89 se v devadesátých letech ujal název normalizace, i když není historicky přesný. Procesem normalizace a konsolidace se v komunistické terminologii rozuměl proces, který měl překonat následky tzv. krizových let 1968-69. Byl zahájen roku 1969 po dubnovém plénu ÚV KSČ, kdy se do čela komunistické strany postavil Gustáv Husák. Základním programem tohoto procesu bylo *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ (1971)*. Ve všech společenských sférách probíhaly čistky a represe, jež postihly i literaturu.

V letech 1969-70 byly zastaveny de facto všechny literární časopisy (mj. *Listy*, *Tvář*, *Plamen*, *Impuls*, *Orientace*, *Host do domu*, *Červený květ*). Na základě usnesení ÚV KSČ z 13. března 1970 byl z knihoven vyřazen téměř milión svazků (šlo zhruba o pět set titulů) a zároveň bylo zničeno mnoho nových knih. Značné množství spisovatelů, ale i kritiků, literárních vědců či překladatelů nesmělo publikovat. Česká literatura se tak rozdělila na tři složky – na oficiální, samizdatovou a exilovou.

V roce 1969 byl založen Svaz českých spisovatelů v čele s Jaroslavem Seifertem, avšak ministerstvo vnitra jeho činnost nepovolilo. Roku 1972 vznikl oficiální Svaz českých spisovatelů; vedení jeho příprav byl pověřen Josef Kainar, předsedou se pak stal Jan Kozák. Nový SČS začal v roce svého vzniku vydávat časopis *Literární měsíčník*, který nejprve řídil Josef Rybák a po něm Oldřich Rafaj. Oficiální kritika tak získala svou tribunu, kromě níž měla k dispozici nově založenou *Tvorbu* (v roce 1982 začal tento týdeník vycházet s literární přílohou *Kmen*, jež se roku 1988 osamostatnila) a denní tisk. Mohla publikovat i v týdeníku *Nové knihy*, celkově však až do roku 1989 strádala absencí hodnotných literárních časopisů, jejichž zrod znemožňovaly negativní postoje stranických orgánů (tyto postoje však byly místně proměnlivé: zatímco například v Ostravě vycházel poměrně kvalitní *Kulturní měsíčník*, v Brně byl pokus o vydávání kulturní revue *ROK* neúspěšný).

Kritikové, kteří byli z oficiální literatury vykázaní, publikovali v exilových časopisech (*Svědectví*, *Proměny*, *Listy*) a později i v domácích samizdatových periodikách (*Vokno*, *Kritický sborník*, *Obsah*). Někteří z nich ovšem po tomto výhostu odešli do zahraničí, kde se namnoze prosadili na různých univerzitách, ale českou literaturu sledovali i nadále. Vesměs si však všimli jen novinek exilové a samizdatové tvorby, podobně jako představitelé domácí oficiální kritiky posuzovali pouze knihy legálně vydávané v československých nakladatelstvích. Kritikové, kteří psali o dílech ze všech proudů rozštěpené české literatury, byli vzácní (Milan Jungmann, Květoslav Chvatík).

V sedmdesátých a osmdesátých letech byla kritika předmětem pozornosti stranických a státních orgánů, zabývaly se jí též různé konference (například roku 1979 se v Brně konalo sympozium *Umění a kritika* a o tři roky později byla v Opavě uspořádána konference nazvaná *Úloha literární a divadelní kritiky v socialistické společnosti*). Mimoto manifestovala návrat k socialistickému realismu, který se promítl i do literární vědy.

Číslo Strana Název

LS 46 10 LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

Na začátku sedmdesátých let došlo k přerušení četných kontaktů se zahraničím a k opětovnému zavržení strukturalismu. Ladislav Štoll, který se v roce 1972 stal ředitelem Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV, vydal přepracovanou podobu svých *Třiceti let bojů za českou socialistickou poezii (Básník a naděje, 1975)* a prosazoval ožívování odkazu meziválečné marxistické kritiky. Postupně byly vydány svazky kritických prací Zdeňka Nejedlého (*Z české literatury a kultury, 1973*), Eduarda Urxe (*Umění a proletariát, 1979*), Bedřicha Václavka (*Tradice a modernost, 1973; Tvorba a skutečnost, 1980*) či Kurta Konrada (*O revoluční tradici české literatury, 1980*). Vyšel i soubor statí z doby formování socialistického realismu (*Prameny, 1978*).

Na druhé straně byly mnohé ediční projekty zastaveny: buď nedpovídaly změněné společenské situaci, nebo jejich tvůrci či editory byli lidé, které nový režim postavil mimo hru. Jako příklad lze uvést čtvrtý díl *Dějin české literatury*, který vyšel až v roce 1995. Některé knihy – jako třeba kolektivní publikace brněnských autorů *Česká literatura 1918-1945 (1970)* – byly zničeny nebo nebyly distribuovány. Nově zpracovávané literárněhistorické přehledy a různé slovníky byly mezerovité, kusé, ideologicky zkreslené.

Vraťme se však k literární kritice. Její představitelé nevytvářeli tak vyhraněné skupiny a nesdružovali se tolik kolem jednotlivých periodik, jako tomu bylo v šedesátých letech, neboť nové poměry takovému sdružování nepřály. Jejich klasifikaci je nutno provést podle toho, zda příslušeli ke kritice oficiální, samizdatové či exilové.

a) Oficiální kritika

Pro činnost oficiálně publikujících kritiků je příznačné prolínání recenzentské aktivity s činností literárněhistorickou a lektorskou. Proto také mnozí z nich působili (a zhusta dosud působí) na akademických pracovištích a na vysokých školách. Mladší recenzenti se často rekrutovali z novinářských kruhů.

Řada kritiků pracovala v pražském Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Vedle zmíněného **Ladislava Štolla**, který v roce 1977 vydal knihu *Občan F.X. Šalda*, je třeba jmenovat jeho nástupkyni v ředitelské funkci **Hanu Hrzalovou** (1929), autorku svazků *Spoluvytvářet skutečnost (1976)* a *Proměny české prózy (1985)*, **Miloše Pohorského** (1929), jenž shrnul své práce v knížkách *Portréty a problémy (1974)* a *Zlomky analýzy (1990)*, nebo **Radka Pytlíka** (1928), autora několika studií o Jaroslavu Haškovi (*Kniha o Haškovi, 1983*).

Kriticky činní byli i jejich mladší kolegové: literární teoretik, překladatel a prozaik **Vladimír Macura** (1945), teoretik a básník **Josef Peterka** (1944), literární historikové **Vladimír Kolár** (1947), **Jiří Holý** (1953) či **Pavel Janoušek** (1956). V řečeném ústavu působili i další kritikové, kteří se však věnovali – zčásti pod tlakem nových poměrů – literární historii a lexikografii. Byli to **Zdeněk Pešat**, jemuž v roce 1985 vyšly *Dialogy s poezií*, **Přemysl Blažiček** nebo **Jiří Opelík**, autor monografie *Josef Čapek (1980)*.

Literární kritiku pěstovali také zaměstnanci brněnské pobočky ÚČSL ČSAV. Nejagilnějšími recenzenty a zároveň lektory byli **Štěpán Vlašín** a **Milan Blahynka**, mj. editoři cenné třísvazkové edice *Avantgarda známá a neznámá* (1970-72). Vlašín přispíval do mnoha periodik, redigoval několik kolektivních děl a napsal monografie *Jiří Mahen* (1972), *Jiří Wolker* (1974) a *Bedřich Václavěk* (1979). Své recenze shrnul ve třech svazcích nazvaných *Ve škole života* (1980), *Na přelomu desetiletí* (1985) a *Léta zrání* (1989). Blahynka se zabýval především soudobou poezií (*Pozemská poezie*, 1977; *Denní chléb*, 1978) a napsal též několik monografií (*Vladislav Vančura*, 1978; *Miroslav Florian*, 1980; *Vítězslav Nezval*, 1981; *Člověk Kainar*, 1983).

Kritice se věnovali i další pracovníci uvedené pobočky: autorka vančurovských a poláčkovských studií **Alena Hájková**, folklorista **Oldřich Sirovátka** (1925-92), teatrolog a autor knihy *Boje o Karla Čapka* (1987) **Viktor Kudělka** (1929), znalkyně přírodní prózy (*Jaromír Tomeček*, 1981) **Sylva Bartůšková**, ale i autor knížky *Jaroslav Hašek* (1982) **Ladislav Soldán** (1938) a mladší literární historikové **Jiří Poláček** (1951) a **Blahoslav Dokoupil** (1952), který napsal monografii *Český historický román 1945-1965* (1987).

Další kritikové působili na pražské filozofické fakultě. Jedním z nich byl nechvalně známý **Vítězslav Rzounek** (1921), autor monografií o Vilému Závadovi a Ivanu Skálovi či svazku studií *Řád socialistické tvorby* (1977) a nespolehlivého *Nástinu poválečné české literatury 1945-80* (1984). Mnohem solidnějšími kritiky i literárními historiky byli **František Buriánek**, který vydal mj. knihy *Česká literatura první poloviny XX. století* (1981), *Fráňa Šrámek* (1981) a *Karel Čapek* (1988), a **Jaroslava Janáčková** (1930), autorka monografie *Alois Jirásek* (1987) a svazku *Román mezi modernami* (1989).

Z pedagogů brněnské filozofické fakulty byl i po roce 1970 kriticky aktivní **Josef Hrabák**, který nadto napsal řadu učebnic (*Poetika*, 1973; *Literární komparatistika*, 1976) a monografií (*Rudolf Těsnohlídek*, 1982; *Karel Nový*, 1983), jakož i knihy *Čtení o románu* (1981), *Jedenáct století* (1982) a *Úvahy o literatuře* (1984). Po svém penzionování se soustředil na brakovou literaturu. Kritiku dále pěstoval jeho žák **Jiří Pavelka** (1949), mj. autor *Anatomie metafory* (1982). Ostatní pedagogové – **František Tenčík** (1912-74), **Dušan Jeřábek** (1922), **Milan Kopecký** či **Milan Suchomel** – se věnovali povýtce literární historii.

Na olomoucké univerzitě byli činní literární historikové a kritikové **Oldřich Králík**, který vyvolal rozruch svou knihou *Demystifikovat Máchu* (1969) a poté vydal mj. studii *Kosmova kronika a předchozí tradice* (1976), **Eduard Petru** (1928), autor čtivých knížek o starší české literatuře (*Zašifrovaná skutečnost*, 1972; *Vzrušující skutečnost*, 1984), **Jiří Skalička** (1922-97), **Josef Galík** (1932) nebo **František Všetická** (1932). Z ostravských kritiků je možno jmenovat **Jaroslava Sekeru** (1929), jenž obohatil esejistickou literaturu o knížku *Dar slova* (1980), a **Jiřího Svobodu**.

Jiné členění literárních kritiků lze provést podle jejich spolupráce s jednotlivými periodiky. V Tvorbě (a pozdějším Kmeni) publikovali mj. **Jiří Hájek**, který napsal také knihy *Hovory o kritice* (1978) a *Boje o realismus* (1979), **Vladimír Dostál**, jehož bibliografii zmnožily svazky *Slovo a čin* (1972), *Opona se zvedá* (1973), *Směr Wolker*

Číslo Strana Název

LS 46 12 LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

(1975), *V tomto znamení* (1975) či posmrtně vydaná *Zrcadla podél cest* (1987), **Štěpán Vlašín**, **Jaroslav Sekera**, **Hana Hrzalová** nebo **Milan Blahynka**.

Své příspěvky tu otiskovali i mladší kritikové, například **Petr Bílek** (1950) a **Jaromír Pelc** (1952). Bílek se představil též v knize *Sondy* (1981), v níž své kritické soudy shrnul i Vladimír Kolár a Jan Adam, a sestavil slovníkovou příručku *175 autorů* (1982). Básník Jaromír Pelc vydal soubor kritických statí nazvaný *Nový obsah* (1977), leč i *Zprávu o Osvobozeném divadle* (1982).

Mnozí spolupracovníci Tvorby publikovali rovněž v Rudém právu (**Štěpán Vlašín**, **Jiří Hájek**, **Hana Hrzalová**), na jehož stránkách se objevovaly i recenze **Vítězslava Ržounka** nebo **Františka Cingra** (1956). Leckteří z nich přispívali také do Literárního měsíčníku, v němž byl kriticky činný též jeho šéfredaktor **Oldřich Rafaj** (1934); ze svých ideologicky zaujatých prací vydal výběry *Zápas o současnost* (1978) a *O literaturu našich dní* (1981).

Menší svázaností stranickými postuláty a naopak větší otevřeností a kritičností se vyznačovala kritická praxe deníků. Platí to o Svobodném slově, jehož recenzent **Jan Lukeš** (1950) vyvolal značný rozruch svou kritickou knížkou *Prozaická skutečnost* (1982), o Zemědělských novinách, v nichž publikovali **Vladimír Macura** a autor knihy *Odpovědnost tvorby* (1983) **Vladimír Novotný** (1946), ale i o Mladé frontě, Lidové demokracii či Práci. V Mladé frontě otiskovali své recenze **Irena Zítková** a **Jan Adam** (1946), v Lidové demokracii **Miloš Vacík** (pod pseudonymem Václav Vodák) a v Práci dokonce **Milan Jungmann**, byť nikoli pod vlastním jménem.

Z regionálních deníků kritice věnovala největší pozornost brněnská Rovnost. Vedle kritiků starší a střední generace (**Josefa Hrabáka**, **Štěpána Vlašína**, **Milana Blahynky** či **Ladislava Soldána**) v ní soudobou literaturu posuzovali mladí recenzenti **Jiří P. Kříž** (1947), **Jiří Pavelka** (1949), **Tomáš Sedláček** (1950), **Jiří Poláček** nebo **Ivo Pospíšil** (1952), který referoval především o sovětské próze. Díky jim Rovnost několik let posuzovala podstatnou část dobové produkce (například v roce 1978 zhodnotila přes sedmdesát prozaických novinek), čímž zastiňovala všechny ostatní deníky. Navíc přinášela větší statí a seriály, jakož i celoroční bilance poezie a prózy.

Mnozí z jmenovaných kritiků byli současně autory velkých děl z oboru literární teorie a historie, pohřichu více či méně poznamenaných dobou normalizace. Poměrně málo to platí o *Lexikonu české literatury I* (1985), více o slovníkové příručce *Čeští spisovatelé 20. století* (1985), *Slovníku české literatury 1970-1981* (1985), *Slovníku literární teorie* (1977) a *Slovníku literárních směrů a skupin* (1977). Lze uvést i další kolektivní díla: *Průvodce po dějinách české literatury* (1976), *Poetiku meziválečné literatury* (1987), dvousvazkový *Slovník světových literárních děl* (1988) či *Průvodce po světové literární teorii* (1988). Za zmínku stojí též *Kontury české literatury pro děti a mládež* (1979) a čtyřsvazkové *Dějiny českého divadla* (1968-82).

b) Samizdatová a exilová kritika

Kritikové a literární vědci, které husákovský režim zavrhl, tvořili dosti různorodé společenství. Octli se v něm odpůrci poúnorového vývoje, někdejší oficiální představitelé kritiky padesátých let, významní kritikové spjatí s děním následujícího desetiletí i známí literární vědci a spisovatelé. Někteří zůstali doma, vykonávali rozličná dělnická povolání a své kritické soudy publikovali v samizdatových i exilových periodikách. Spolupracovali rovněž s vydavateli samizdatových edic (Petlice, Edice Expedice, Kvart) a exilovými nakladatelstvími (Sixty-Eight Publishers, Index, Konfrontace, Rozmluvy, Poezie mimo domov); část z nich nadto pořádala tzv. bytové semináře. Většinou byli signatáři Charty 77. Jiní kritikové odešli do zahraničí a vesměs se věnovali bohemistice a slavistice, přičemž i oni rozvinuli spolupráci se zmíněnými periodiky a nakladatelstvími.

Do první skupiny patří **Václav Černý**, který se po vynuceném opětovném odchodu z Karlovy univerzity věnoval literární historii, ale sledoval i soudobou literaturu (*Z nových kritických studií*, 1974). Svou tvůrčí energii však soustředil především na psaní třísvazkových *Pamětí* (1977-83). V domácím ústraní tvořili i **Jindřich Chalupský**, jenž se zabýval tvorbou Richarda Weinerja, Jakuba Demla či Jiřího Koláře a napsal monografii *O dada, surrealismu a českém umění* (1980), a katolictví tvůrci **Bedřich Fučík** a **Zdeněk Rotrekl** (1920). Fučík se zaměřil na memoárovou tvorbu (*Čtrnáctero zastavení*, 1986), kdežto brněnský básník Zdeněk Rotrekl vytvořil soubor portrétů převážně katolických autorů (*Skrytá tvář české literatury*, 1977).

Mimo oficiální kritiku byli činní i byvší recenzenti Literárních novin **Sergej Machonin** a **Milan Jungmann**, který svou intenzivní kritickou aktivitu prezentoval v knize *Cesty a rozcestí* (1987). Dále je možno jmenovat autora studií o Dostojevském, Kafkovi či Hostovském **Františka Kautmana** (1927), romanistu **Jiřího Pechara** (1929), jenž publikoval samizdatově (*Člověk a pravda*, 1979) i oficiálně (*Od příběhu k románu*, 1989), **Jiřího Brabce** (*Česká literatura v druhé světové válce*, 1972), **Miroslava Petříčka**, **Milana Jankoviče** a **Miroslava Červenku** (*Z večerní školy versologie, I-II*, 1983, 1989).

K těmto kritikům náleží rovněž **Aleš Haman** (*K problému literární komunikace*, 1986), autor francouzsky publikovaných studií o Jiřím Kolářovi **Vladimír Karfík** a redaktoři samizdatového Kritického sborníku **Josef Vohryzek** a **Jan Lopatka**, který své kritické soudy shrnul ve svazku *Předpoklady tvorby* (1978, 1983). Nelze zapomenout ani na brněnské kritiky **Olega Suse**, publikujícího výhradně v zahraničí, a **Zdeňka Kožmína**, jehož návrat na scénu literární vědy a kritiky započal až na konci osmdesátých let (*Interpretace básní*, 1986; *Kniha o Čapkovi*, 1988). Značnou část samizdatové kritiky ovlivňoval filozof **Jan Patočka** (1907-77), přestože se literaturou zabýval jen okrajově.

Exiloví kritikové většinou byli – či dosud jsou – činní na různých univerzitách. Uznávaný odborník na stylistiku a teorii vyprávění **Lubomír Doležel** (*Narativní způsoby v české literatuře*, 1973) působil v Torontu, **Mojmír Grygar** v Amsterdamu, zatímco **Květoslav Chvatík**, který se věnoval strukturalismu i soudobé literatuře,

Číslo Strana Název

LS 46 14 LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

pracoval v Kostnici. Na další německé univerzitě – a to ve Freiburgu – zakotvil slavista **Antonín Měštan** (1930), autor spisu *Česká literatura 1785-1985* (1987). Na německé půdě našli útočiště i **Jiří Gruša** a **Antonín Brousek**.

Ve Velké Británii – konkrétně v Glasgowě – působili překladatel a kritik **Igor Hájek** (1931-96) a **Jan Čulík** (1952). Švédsko se stalo novým domovem **Heleně Koskové** (1935), autorce knihy *Hledání ztracené generace* (1987), na univerzitě v italské Padově se prosadila literární teoretička a prozaička **Sylvie Richterová** (1945), jež napsala soubor studií *Slova a ticho* (1987), analyzující mj. tvorbu Jaroslava Haška, Jana Skácela či Milana Kundery. Českou literaturou se zabýval i knihovník washingtonského Kongresu **Jiří Kovtun** (1927).

Na severoamerickém kontinentu se usadil rovněž **Josef Škvorecký** (1924). Byl profesorem torontské univerzity a spolu se svou ženou **Zdenou Salivarovou** (1933) vydal řadu českých knih, leč vyjadřoval se i k domácí literární produkci: jednak na rozhlasové stanici Hlas Ameriky, jednak v různých periodikách; spolu s Antonínem Brouskem vydal kritickou knihu s názvem *Na brigádě* (1979).

Další spisovatelé píšící o literatuře se usídlili v Paříži. Vedle **Milana Kundery** (1929), jehož romány byly předmětem polemik exilové i samizdatové kritiky, to byli básník a překladatel **Jan Vladislav** (1923), který své čtenářské reflexe shrnul v pětisvazkovém souboru *Tajný čtenář* (1979), básnička, prozaička a výtvarná kritička **Věra Linhartová** (1938) nebo někdejší surrealistický básník **Petr Král** (1941). V Paříži (avšak i v USA či ve Velké Británii) žil také filmový a literární kritik **A.J. Liehm** (1924).

Pro exilovou kritiku byly velmi důležité kulturní časopisy, v nichž mohla uveřejňovat své soudy. Prostor pro ně poskytovalo Tigridovo Svědectví, Pelikánovy římské Listy a jejich almanach Čtení na léto, londýnské Rozmluvy či mnichovský Obrys. V prostředí exilové a samizdatové kritiky se zrodil také významný *Slovník českých spisovatelů* (1978-1979, 1982), který vyšel roku 1991 v přepracované podobě pod názvem *Slovník zakázaných autorů 1948-1980*. Napsali ho Jiří Brabec, Igor Hájek, Jiří Gruša, Petr Kabeš a Jan Lopatka.

TVÁŘ PŘÍTOMNOSTI (1990-1997)

Devadesátá léta představují ve vývoji české literatury i kritiky novou etapu. Po společenském převratu v roce 1989 nastalo období postupné integrace všech literárních proudů, čas svobodné tvorby nepostihované cenzurou a různými politickými zásahy. Do literatury se vrátili zakázaní autoři a v knihkupectvích se začala objevovat druhdy zavržená díla. Došlo k prohloubení kulturních kontaktů se zahraničím, ale zároveň se oslabil styky se slovenskou literaturou. Poklesla též dlouholetá společenská prestiž spisovatelské profese. Logickým důsledkem uvedených změn byl zánik Svazu českých spisovatelů a zrod stavovské Obce spisovatelů (1990).

Po roce 1989 vznikly stovky malých soukromých nakladatelství. Dosavadní nakladatelské domy zčásti přetrvávaly (namnoze se změněnou tvář), zčásti vzaly za své. Knižní trh byl brzy zahlcen dříve zakázanými knihami, ale i novými díly, spoustou

Název

Strana

Číslo

LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

15

LS 46

překladů a také mnoha tituly brakové literatury. V této tematicky i žánrově různorodé produkci měly své místo i publikace z oblasti literární historie, teorie a kritiky.

Pro kritickou praxi byly velmi důležité proměny ve sféře periodik. Zanikl Literární měsíčník (krátce ještě vycházel pod názvem Literární revue) a týdeník Tvorba, další týdeník Kmen se proměnil v Tvar a nově začaly vycházet Literární noviny. Současně se objevily mnohé další časopisy (některé z nich už vycházely v samizdatové podobě): Iniciály, Kritický sborník, Revolver Revue, Vokno, Prostor, Analogon, Souvislosti. V Brně se zrodily List pro literaturu a revue ROK (obě periodika už bohužel zanikla), Proglas, Akord či Host. V Olomouci přišlo na svět Scriptum. Výraznou kritickou tribunu se stal týdeník Nové knihy, který vedle recenzí a glos v letech 1991-96 otiskoval Kritický metr, kolektivní hodnocení vybraných novinek poezie a prózy. Z ostatních časopisů, jež věnují prostor literární kritice, je možno uvést týdeníky Respekt, Reflex a Týden, jakož i některá odborná periodika (Česká literatura, Čtenář, Duha, Zlatý máj, Ladění).

Kritika má své místo samozřejmě i v denním tisku, který rovněž doznal řady změn: Z dřívějších celostátních deníků zanikla Lidová demokracie, další listy změnilly své názvy a vesměs i své profily (Mladá fronta Dnes, Právo, Slovo, Zemské noviny, Práce). Mezi novými deníky vévodí Lidové noviny s kulturní přílohou Národní 9 a obnovenou čtenářskou anketou o nejzajímavější knihu roku. Jiné nové listy vycházely jen krátce (Český deník, Prostor), další se dosud drží (Denní Telegraf).

Literární recenze v těchto periodikách publikuje značné množství kritiků. Někteří recenzenti známí z dřívějších let se již odmlčeli, současně se však objevilo mnoho nových jmen. Leckteří z těchto mladých kritiků – jak ukázala i anketa o kritice v týdeníku Tvar 7-10/1996 a její hodnocení Alešem Hamanem ve Tvaru 17/1996 – se potýkají s problematikou kritérií, projevují malou ochotu k vynášení soudů a přesahům své aktivity do společenské praxe, přiklánějí se k postmodernistické pluralitě pravd. Většinou dosud nejsou vyhraněnými osobnostmi a nemají ani svébytný rukopis.

Celou kritiku devadesátých let, pro niž je charakteristické souběžné posuzování nových i dříve zapovězených knih, lze rozčlenit z hlediska příslušnosti jednotlivých kritiků k různým generacím, ale i k byvším proudům české literatury nebo časopisům.

Do kritiky řečených let svým dílem promluvilo několik osobností, které se těchto let již nedožily. Jde o **Václava Černého**, z jehož prací byly mj. vydány třídílné *Paměti* (1992-94), dvoudílný výbor *Tvorba a osobnost* (1992-93) a *Eseje o české a slovenské próze* (1994), **Jindřicha Chalupického** (*Obhajoba umění*, 1991; *Expresionisté*, 1992), **Bedřicha Fučíka** (*Čtrnáctero zastavení*, 1992; *Píseň o zemi*, 1994; *Setkávání a míjení*, 1995) či o **Olega Suse** (*Bez bohů geneze?*, 1996).

Ze starších kritiků někteří navázali na svoji činnost z období tzv. normalizace a uchýlili se do komunistických periodik (Naše pravda, Haló noviny, Obrys (Kmen)). Patří k nim zejména **Štěpán Vlašín**, **Milan Blahynka** a **Hana Hrzalová**. Další kritické se i nadále zabývají více literární historií než posuzováním nové tvorby; platí to třeba o **Jiřím Opelíkovi**, který spolu s Jaroslavem Slavíkem vydal monumentální monografii *Josef Čapek* (1996) a byl editorem spisů Jana Skácela, **Zdeňku Pešato-**

Číslo   Strana   Název

LS 46   16   LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

vi (*Jaroslav Seifert*, 1991) nebo **Radku Pytlíkovi** (*Bohumil Hrabal*, 1990), zčásti i o **Františku Všetickovi** (*Jakub Arbes*, 1993) a editoru děl Josefa Palivce **Jiřímu Rambouskovi** (1927). Jiní literární historikové se naopak cele soustředili na kritiku (například **Miloš Pohorský**). Z kritiků spjatých s denním tiskem pokračovali v činnosti referent Svobodného slova **Zdeněk Heřman** (1934 -96) a recenzentka Nových knih **Irena Zítková**.

Vědci a kritikové patřící do samizdatové a exilové kritiky vydali v devadesátých letech řadu knih. Je možno jmenovat **Zdeňka Kožmína** (*Skácel*, 1994; *Studie a kritiky*, 1995), **Milana Suchomela** (*Co zbylo z recenzenta*, 1995), **Přemysla Blažička** (*Škvoreckého Zbabělci*, 1992), **Josefa Vohryzka** (*Literární kritiky*, 1995) nebo **Františka Kautmana** (*K typologii literární kritiky a literární vědy*, 1996). Autory dalších knih jsou **Jan Lopatka** (*Předpoklady tvorby*, 1991; *Šifra lidské existence*, 1995), **Miroslav Červenka** (*Styl a význam*, 1991; *Obléhání zevnitř*, 1996), **Milan Jankovič** (*Nesamozřejmost smyslu*, 1991). Z literárních teoretiků a kritiků působících i nadále v zahraničí se u nás představili **Lubomír Doležel** (*Narativní způsoby v české literatuře*, 1993), **Helena Kosková** (*Hledání ztracené generace*, 1996), **Sylvie Richteroová** (*Slova a ticho*, 1991) či **Jan Čulík** (*Knihy za ohradou*, 1991).

Zatímco tyto osobnosti publikovaly kritické soudy jen občas, více kriticky činní byli **Milan Jungmann** (*Průhledy do české prózy*, 1990; *V obklíčení příběhů*, 1997), **Květoslav Chvatík** (*Pohledy na českou literaturu z ptačí perspektivy*, 1991; *Melancholie a vzdor*, 1992; *Svět románů Milana Kundery*, 1994) či **Vladimír Karfík** (*Jiří Kolář*, 1994), který se stal šéfredaktorem Literárních novin. V tomto týdeníku od jeho zrodu zveřejňují své recenze též **Aleš Haman** (*Česká literatura po roce 1945 z ptačí perspektivy*, 1990; *Arnošt Lustig*, 1995), **Jiří Pechar** (*Nad knihami a rukopisy*, 1996), **Miroslav Petříček** nebo katolicky orientovaný **Jaroslav Med** (1932). Na katolickou literaturu se zaměřují i **Mojmír Trávníček** (1931), editor děl Jakuba Demla a Bedřicha Fučíka, a **Pavel Švanda** (1936), který píše i poezii a prózu.

Ze střední generace jsou kriticky aktivní **Jan Lukeš** (*Stalinské spirituály*, 1995), jehož pozornost přitahuje i film, **Vladimír Novotný** (*Nová česká literatura 1990-1995*, 1995), **Jiří Holý** (*Práce a básnivost*, 1990; *Česká literatura 1910-1945*, 1991; *Česká literatura 4*, 1996), **Pavel Janoušek** (*Studie o dramatu*, 1992) či **Petr Nový** a **Vladimír Piša**. Recenze a kritické stati publikují i brněnští historikové a kritikové **Ivo Pospíšil** (*Rozpětí žánru*, 1992), **Jiří Poláček** (*Portréty a osudy*, 1994), **Ladislav Soldán** nebo **Blahoslav Dokoupil**. Do Literárních novin přispívají **Viktor Šlajchrt** (1952), **Jan Rejžek** (1954), **Jaromír Slomek** (1958) či **Vladimír Just** (1946), který pěstuje hlavně divadelní kritiku, na niž se zaměřil i někdejší literární kritik **Jiří P. Kříž**. V Lidových novinách se objevují mj. recenze básníků **Ivana Wernische** (1942), **Pavla Řezníčka** (1942), **Pavla Šruta** (1940) a **Jiřího Rulfa** (1947).

Spektrum literární kritiky devadesátých let dotvářejí příslušníci mladé generace. Náleží k nim **Jiří Trávníček** (1960), který se soustřeďuje především na básnickou tvorbu (*Poezie poslední možnosti*, 1996), **Petr A. Bílek** (1962), autor přehledu poezie sedmdesátých a osmdesátých let (*Stavitelé křidel*, 1991), **Miroslav Zelinský** (1961), **Jan Schneider** (1959), **Michal Bauer** (1966) nebo **Pavel Janáček** (1968).

Název	Strana	Číslo
LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)	17	LS 46

Tito kritikové, působící zhusta jako vysokoškolští učitelé, publikují hlavně v Tvaru, zatímco Literární noviny přinášejí recenze **Martina C. Putny** (1968), **Iva Haráka** (1964) či **Petra Matouška**. Další mladí kritikové – například **Josef Chuchma** (1959), **Jiří Peňás** nebo **Lenka Sedláková** – zveřejňují své soudy v denním tisku a týdenících (Mladá fronta Dnes, Respekt, Nové knihy) a věnují se i novinářské práci. Jiní jsou zase činní jako editoři, což je třeba případ **Michaela Špirita** (1965) či **Jana Šulce** (1965).

Mnozí z uvedených kritiků se podíleli na velkých, většinou kolektivních dílech, jež v devadesátých letech obohatila naši literární teorii a historii. Pomineme-li reedice (Arne Novák – J.V. Novák: *Přehledné dějiny literatury české*, 1995) a opožděná vydání (například zmíněný čtvrtý díl *Dějiny české literatury*), lze uvést druhý díl *Lexikonu české literatury* (1993), *Panorama české literatury* (1994), první svazek *Slovníku českých spisovatelů od roku 1945* (1995), *Slovník české prózy 1945-1994* (1994) nebo *Slovník básnických knih* (1990). Za zmínku stojí též interpretační příručky *Český Parnas* (1993) a *Český dekameron* (1994), spis Františka Knoppa *Česká literatura v exilu 1948-1989* (1996), Adamovičův *Slovník české literární fantastiky a science fiction* (1995) či obsáhlá publikace *Česká divadelní kultura 1945-1989 v datech a souvislostech* (1995).

ZÁVĚR

Literární kritika provázela českou poválečnou literaturu po celé půlstoletí jako její organická součást a také sdílela její osudy. Krátké období relativní svobody v letech 1945-48 vystřídala čtyři desetiletí socialismu, v jejichž průběhu se ovšem charakter literatury měnil a vyvíjel. Po těžkém čase padesátých let přišlo celkové uvolnění a vzepětí, jež však násilně ukončila sovětská okupace a následná doba tzv. normalizace. Kritika tehdy byla značně postižena a rozdělila se na oficiální, samizdatovou a exilovou. Postupné sjednocení těchto tří proudů nastalo až po roce 1989, kdy začala – stejně jako v dalších společenských sférách – její nová vývojová etapa. Kritikům, namnoze činným i v oblasti literární vědy, přinesla tvůrčí svobodu, ale zároveň před ně postavila nové úkoly a problémy.

Číslo	Strana	Název

LS 46	18	LITERÁRNÍ KRITIKA 20. STOLETÍ II (1945-97)

Použité prameny

Použitá literatura

- Buriánek, František: Česká literatura 20. století. Orbis, Praha 1968
 Časopis Květen a jeho doba. ÚČL AV ČR – Slezská univerzita, Praha – Opava 1994
 Česká a slovenská literatura v exilu a samizdatu. Hanácké noviny, Olomouc 1991
 Česká literatura 1948-1956. Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita, Opava 1993
 Česká literatura po roce 1945. Fortuna, Praha 1995
 Čeští spisovatelé 20. století. Čs. spisovatel, Praha 1985
 Galík, Josef: Česká literatura po roce 1945 (1945-1969, 1969-1988). Palackého univerzita, Olomouc 1987, 1989
 Hájek, Jiří: Hovory o kritice. Novinář, Praha 1978
 Holý, Jiří: Česká literatura 4. Od roku 1945 do současnosti (2. polovina 20. století). Český spisovatel, Praha 1996
 K české literatuře 1945-1948. GUIDE, Brno 1992
 Normy normalizace. ÚČL AV ČR – Slezská univerzita, Praha – Opava 1996
 Panorama české literatury. Rubico, Olomouc 1994
 Petrmichl, Jan: Patnáct let české literatury 1945-1960. Čs. spisovatel, Praha 1961
 Slovník české literatury 1970-1981. Čs. spisovatel, Praha 1985
 Slovník českých spisovatelů. Čs. spisovatel, Praha 1964
 Slovník zakázaných autorů 1948-1980. SPN, Praha 1991
 100 let literatury v Rovnosti. Rovnost – SVK – MVS, Brno 1985
 Úloha literární a divadelní kritiky v socialistické společnosti. Slezské muzeum, Opava 1983
 Umění a kritika. Blok, Brno 1980

Autor	Lektor	Rok vydání

PhDr. Jiří Poláček, CSc.

Lektor

doc. PhDr. Jiří Rambousek, CSc.

Rok vydání

1997

ISBN 80-7204-053-7